

МРЕЖАТА CITTASLOW НА БАЛКАНИТЕ. ДИГИТАЛНА КАРТОГРАФИЯ НА БАВНИТЕ ГРАДОВЕ

Д-р Васил Караджов

Институт за балканистика с

Център по тракология

Българска академия на науките

e-mail: vasil.karadzhev@balkanstudies.bg

Received: April 23, 2024

Processed: June 7, 2024

Approved: July 15, 2024

Published: November 7, 2024

DOI 10.6276/OB2024VK

***Abstract.** The article examines the Cittaslow movement, which is a network of 297 slow cities in 33 countries around the world. Its history, philosophy and politics are dedicated to the tranquility of everyday life, local sense of place, preservation of urban identity, sustainable development, environmental protection and authentic products. Special attention is paid to the local national networks of slow cities on the territory of the Balkans – in Croatia, which includes two cities – Makarska and Bale and Turkey, which has a highly developed network of 25 cities, three of which are located in its European part – Gokceada, Visa and Sharkoy. Each of these 5 Balkan cities approved and included in the Cittaslow network has its own specificities and problems that it tries to overcome with specifically developed methods, projects and policies. This overview of the cities of the Balkans that became part of the Cittaslow network at different times presents local urban problems, the solution of which is sought with a strictly individual approach, but in line with the philosophy of slow cities. Their representation, with the help of digital cartography, makes it possible to trace how far this idea has developed in the Balkans, which are the countries on the territory of which these cities are located, and how they are located on the territory of the Balkan Peninsula.*

Keywords: Slow cities, The Balkans, Cittaslow, Web mapping

Градовете по света са изправени пред различни предизвикателства като например прекомерното им нарастване по площ и население, което води до различни екологични, икономически, транспортни, жилищни проблеми, или обратната тенденция на тяхното свиване, породено от миграции на население в посока големите мегаполиси и постепенното затихване на техните функции и социален живот. Докато проблемите на мегаполисите привличат силно внимание, заради броя на

потърпевшите, то за малките населени места по-рядко се говори и техните проблеми си остават затворени в един по-малък кръг от местни общности. Те прилагат разнообразни политики за запазване на съществуването на селището. Една такава политика за запазване на живота на малките градове се опира на идеята за намаляване на темпото и бързината на живот, с цел да има повече време за общуване между хората и околната среда, което се мисли като противодействие на стреса, породен от

бързината и гоненето на изпълнението на плановете, графици и норми. Тя се обединява от създаденото движение на бавните градове, обединяващо малки градове в мрежа наречена Cittaslow.

История на движението Cittaslow

Идеята за създаването и определянето на малки населени места като бавни градове е заимствана от движението "Slow food" или бавна храна, което възниква в Италия през 80-те години на миналия век. Организираната идея за бавно хранене започва след протести срещу отварянето на световно известна верига за бързо хранене в Рим. Нарастващото разпространение на заведения за бързо хранене по онова време, са чужди за италианския начин на живот на бавно хранене и продължително общуване в ресторантите на италианските градове, които се опитват да продължат местните традиции и да се противопоставят на бързото хранене.

Постепенно, само за няколко години, идеята се разраства и през 1989 г. в Париж е създадена международна асоциация Slow food, която още тогава приема своя манифест¹, с който документ се поставя началото на международното движение за опазване на биоразнообразието и насърчаване на вкусна, чиста и справедлива храна. Основател и президент на тази асоциация е Карло Петрини, журналист и активист, който развива в своя книга идеите за необходимостта храната да бъде вкусна, качествена, ароматна и здравословна, съобразена с местните културни и кулинарни традиции, да носи удоволствие на консумиращите я. Освен това тя трябва да е чиста и да бъде произвеждана по начин, който не вреди на околната среда. Не на последно място храната трябва да бъде произведена по честен начин, който да осигурява нормално заплащане на производителите и поносима цена за клиентите (Pettrini, 2016). Slow Food се развива като глобално движение и в днешно време е представено в над 160 страни по света с милиони последователи. Във всяка страна с помощта на тези идеи се правят опити за запазване на местните кулинарни

традиции, защита на малките производители и предпазване на негативните ефекти от глобализацията и уеднаквяване на вкусовете. Подобни концепции за повишаването на качеството на живот с помощта на забавяне на темпото се развиват и в други области като пътуване, образование и градски живот, като продължение на латинското "Festina Lente" или „бързай бавно“, което е актуално и до днес, когато хората са подложени на безпрецедентна, до този момент на човешката цивилизация, скорост на приемане и предаване на информация, благодарение на мобилни телефони и социални мрежи, което неминуемо води до промяна на живота и взаимодействието на хора и околна среда. В този контекст идеята за бавно бързане, припомня за значимостта на времето и баланса в живота на човека. Прекаленото бързане може да доведе до пропускане на важни детайли или моменти от живота и не винаги води до успех.

Философията Cittaslow

Философията на бавното движение достига и до италианските градове в средата на 90-те години на XX век. Началото е дадено в град Гресе ин Кианти в италианската провинция Тоскана, в който както много други малки градове, се наблюдават засилени миграции на хора към по-големите градове в търсене на по-добро образование, по-платена работа и добър живот. Като противодействие на тези негативни тенденции за селището и живота в него, тогавашният кмет на града Паоло Сатурнини решава да приложи идеите на бавната храна към градския начин на живот като популяризира месната култура и традиции, за да подкрепи запазването на градските общности, предприемачество и занаятчийство. През 1999 г. заедно с други три италиански града – Позитано, Орвието и Брасе, основава асоциацията на бавните градове Cittaslow – международната мрежа от градове, в които се живее добре. Те избират охлюва с неговото бавно придвижване и начин на живот за свой символ, с добавен град върху черупката му. Постепенно към организацията се присъединяват и други италиански и световни градове, за да се стигне

¹ SLOW FOOD MANIFESTO.

до 2023 г., когато в тази мрежа са включени 297 градове от 33 държави от Европа, Азия, Африка и Америка. Основното нещо в живота на такива селища е оценяването на свободното време и удоволствието от живота, като важни придобивки и търсени в живота на жителите на тези градове. Сред участниците в движението няма мегаполиси или туристически курорти. Бавните градове трябва да са удобни преди всичко за местните жители, а туризмът в тях се възприема като възможност да се почувстват местните култура и ежедневието. Малките градове се различават по начин на живот от големите градски центрове, които са подложени на процесите на глобализация в по-голяма степен, и постепенно се превръщат във все по-унифицирани и приличащи си един с друг, градската идентичност постепенно губи своите отличителни черти, а заедно с това и градското усещане за място. Това важи с пълна сила за малки населени места, които са подложени на чужди административни решения, които малко се съобразяват с локалните специфики. Идеята за бавните градове организира мрежа от малки градове, която се опитва да фокусира градските и регионалните планове около най-ценния актив, на основата на мястото и неговата градска идентичност, като избира кои от ценностите на всяка конкретна градска зона да се запазят. „Всяка от тях извайва собственото си бъдеще и опирайки се на собственото си минало, в съгласувани усилия, за да не се превърне в още един монотонен градски център“ (Radstrom, 2011).

Философията на Cittaslow е насочена към подобряването на качеството на живот и развитието на града чрез запазване на оригиналната структура на града, архитектурата му, традициите и обичаите, занаятите и местните ястия, както и формираната историческа идентичност. Участието в Cittaslow насърчава градовете да анализират в кои области са силни и слаби и да положат усилия в подкрепа на активите на конкретния градски регион и начина на живот на неговите жители с помощта на разработена стратегия в рамките на възможностите, които имат. Целта е градовете да бъдат такива, „в които хората все още са любопитни към старите времена, градо-

ве, богати на театри, площади, кафенета, работилници, ресторанти и духовни места, градове с недокоснати пейзажи и очарователни занаятчии, където хората все още могат да разпознаят бавния ход на сезоните и техните оригинални продукти, зачитащи вкусовете, здравето и спонтанните обичаи...“ (Cittaslow Manifesto). Целите на асоциацията на бавните градове са свързани с насърчаване и разпространяване на културата за добър живот чрез научни изследвания и тестване, прилагане на решения за градската организация и предложения за това как да се ограничат негативните ефекти от глобализацията по отношение на натиска за еднаквост и стандартизация.

Всеки град, желаещ да се присъедини към асоциацията на бавните градове, трябва да изпълни редица критерии, определени за градовете, да се придържа към философията на бавния град и да действа в тази рамка. Едно от първите условия е жителите на града да са до 50 000. Въпреки че подобни политики могат да работят успешно в по-голям град, то се смята че е по-ефективно те да се прилагат в по-малък мащаб.

Критериите, определени от асоциацията са събрани в шест основни направления: енергийна и екологична политика; инфраструктура; технологии и съоръжения за качество на градския живот; защита на местното производство и земеделска туристическа и занаятчийска политика; гостоприемство; информираност, обучение и социално партньорство. Всяко едно от тях е съобразено с философията на бавните градове, но с конкретни изисквания води до практически въздействия върху градовете. Например по първата политика, свързана с околната среда, усилията са насочени към подобряване на качеството на живот с помощта на мерки за защита на качеството на въздуха, водата и почвата, енергийна ефективност, рециклиране, компостиране, контрол на електромагнитното, шумовото и светлинното замърсяване, регулиране на рекламите и др. Във фокуса на инфраструктурните политики попадат елементи на градски и ландшафтен дизайн, алтернативни форми на транспорт и планове за подобряване и възстановяване на исторически центрове и забележителности,

създаване на търговски центрове за местни и натурални продукти, зелени площи и пешеходна достъпност. Качеството на градската инфраструктура се насочва към оборудването на града с безжични системи, контейнери за отпадъци в съответствие с околната среда, засаждане на подходящи плодни растения на обществени места, насърчаване на работата от разстояние, включването на гетата в градската тъкан, изграждането на социална инфраструктура. Политиките за защита на местното производство целят развитие на биологичното земеделие, сертифициране на качеството на занаятчийски произведения, продукти, предмети и художествени занаяти, подкрепа на традиционни методи на работа и професии, застрашени от изчезване. Политиките за информираност на гражданите включват обществено образование и популяризиране на организацията, програми за обучение по вкус и хранене в училищата, идентифициране на типичните продукти от района и тяхната комерсиализация, популяризиране и провеждане на местните културни събития. Гостоприемството се фокусира върху подпомагането на жителите и посетителите на град, включен в мрежата Cittaslow, да се чувстват като у дома си. Повечето от критериите на Cittaslow се състоят от общи положения, тъй като всеки град има различни условия. Администрацията им разработва проекти, базирани на критериите на Cittaslow в рамките на своите собствени характеристики и стратегия. При кандидатстване, всеки град представя какви критерии на Cittaslow са вече осъществени и в кои области има разработени проекти за постигането на оставащите критерии и определя институционален представител, който води комуникацията и документацията с асоциацията. При покриване на поне половината от критериите, съответният град се приема в мрежата на бавните градове.

Бавни градове в Хърватия

Мрежата на бавните градове в Хърватия е в своя начален етап на изграждане и включва само два града – Макарска и община Бале. Макарска е първият в Хърватия Cittaslow

град, присъединил се през 2021 г. Градът се намира в района на Централна Далмация, между планината Биоково и Адриатическо море. Природните дадености са предпоставка за обособяването на естествено пристанище и са оценени още от древността като на мястото е съществувало развито селище, част от Римската империя. През Средновековието борбите между босненските и унгарско-хърватските владетели, както и Венецианската република, водят до многократно преминаване на града в различни владения. По-късно Макарска последователно е част от османските владения на Балканите, под френски контрол и част от Австрийската империя². До обявяването на независимостта на Хърватия през 1991 г. градът е част от Югославия, когато започва обособяването и развитието му като курортна зона. Макарска е център на хърватския микрорегион Макарско крайбрежие и на т.нар. Макарската ривиера, която заема около 60 км от адриатическото крайбрежие. Слънчевият климат и дългите каменисти плажове правят този регион популярна туристическа дестинация. Поради своите природни дадености и богато културно наследство, Макарска е посещаван от много туристи, особено през летните месеци, а туризмът е основна движеща сила за развитието на икономиката на Макарска. Общата площ на града е 37,95 кв. км и по данни от последното преброяване на населението през 2021 г. в него живеят 13 344 жители.

Макарска е силно развит туристически град, заради своята природа, плажове и културно наследство. Въпреки че туризмът е основен икономически сектор, той има и редица неблагоприятни проявления за местната общност като силно изразена сезонност, небалансирана икономика, презастроени пространства и задръствания, затова в града се насърчават и други дейности. С участието си в мрежата на бавните градове, Макарска се опитва да се предпази от тенденциите на прекомерния и често неконтролиран туризъм, наричан с термина „свръх туризъм“, който се наблюдава в силно развити туристически дестинации, посещавани от драстично по-

² Повече за историята на Макарска на официалната страница на града <https://makarska.hr/povijest-grada>

голям брой туристи, отколкото капацитетът им позволява и местните общности могат да понесат. Решаването на проблема минава в търсенето на баланс и въздействие както на броя, целевите групи и поведението на туристите, така и в отношението на местните администрации към жителите и ангажирането на общността. Макарска насочва своите усилия върху „устойчивия и обмислен туризъм като насърчава други отрасли на икономиката, като селско стопанство, риболов, отглеждане на маслини, вино, развитие на местните традиционни ценности чрез търговия и занаяти. Все повече и повече се инвестира в селективни форми на туризъм като спортен, гастрономически, рехабилитационен и дентален (здравен) туризъм“³, като целта е да се промени от сезонна към целогодишна туристическа дестинация, която да предлага повече преживявания на туристите. Други насоки в усилията на градската политика са към подобряване на живота на местните общности, по-добро и по-качествено образование, социалните политики за младите хора, социално уязвими групи и пенсионери. Няколко са основните проекти на град Макарска в опитите за подобряване на качеството на живот, с помощта на бавната „красота на живеене“ в бавния град. Един от тях е проектът *Maestrale*, който цели допълване на офертите за туристическо преживяване и подобряване на живота от местното население. Предвидени са дейности по съживяване на богатата история на града чрез представяне на традициите, култура, изкуство и туризъм, представяне на очарованието на далматинските села по интерактивен начин, насърчаване на усещането за лекота на живот, характерно за средиземноморския климат, към който принадлежи Макарска, както и създаването на място за срещи на местни жители, туристи и минавачи в градската среда. Дългосрочна цел е съживяването на старото градско ядро, свързването на местното население с проекта и развитието на занаятчийската и арт сцена⁴. Три са основни-

те направления на проекта: *Maestrale Detour* – дава възможност за участие в костюмирани обиколки с екскурзовод на стария център на града, разказването на истории, изпълнения на местни певци, хорове и фолклорни ансамбли; *Maestrale Cooltour* се провежда в различни атрактивни популярни и скрити места на града – площади и дворове на стария градски център с музикални и артистични изпълнения в автентична далматинска атмосфера; *Maestrale Arte* представя изложби на арт инсталации на известни млади художници от Хърватия, на фона на исторически замъци, улици, барокови дворци в стария градски център, които привличат вниманието и свързват старо и ново, традиция и изкуство, минало и настояще. Град Макарска приема още един артистичен проект “*Okolo na togu*”, който поставя произведения на изкуството в градския пейзаж, с цел оживяването на различни обществени пространства, като ги превръща в места, където изкуството на хърватските художници се докосва до ежедневието на града и доближава съвременното изкуство до по-широка публика.

Друг важен за града проект е насочен към изграждането на кулинарен център и нова визия на градския пазар и рибната борса. За целта е проведен международен конкурс с тема „Живи градове (*Living Cities*) – преосмисляне на архитектурата чрез грижа за околната среда“⁵. Плановите на градската управа са насочени в посока изграждането на модерен център за храна и вино. Проектите, съчетаващи изкуство, кулинария и търговия, са свързани и не могат да се случат без участието на местните жители. Точно хората са тези, които създават градската атмосферата, с обживяването на площади, кафенета, ресторанти, места, изпълнени с дух и културно наследство. Град Макарска като част от мрежата на бавните градове, се опитва да предостави положителни моменти на хората, чрез концепциите за забавяне на хаотичното и забързано ежедневие, възможности за лично и локално градско развитие, насърчаване на местното предприемачество, опазване и популяризиране на традициите,

³ <https://www.cittaslow.org/network/makarska>

⁴ Повече за проекта на сайта на град Макарска <https://makarska.hr/novosti/krece-projekt-maestrale-makarsko-kulturno-osvjezenje>

⁵ <https://makarska.hr/novosti/od-petka-u-galeriji-gojak-mozete-vidjeti-kako-ce-izgledati-nova-trznica-iribarnica>

свързани с гастрономия, и автентични продукти, и нови мотиви за посещение на мястото. Тези дейности са неразделна част от концепциите, която Макарска развива като първия град Cittaslow в Хърватия. Макарска изгражда своята идентичност като „град на развлеченията, културата и спорта, град, който насърчава предприемачеството и има все по-голям брой проекти за развитие, базирани на цифровия и зелен преход“⁶, разчитайки на подкрепата на общността на Cittaslow, и най-вече на своите екологично осъзнати хора, местни предприемачи, артисти и занаятчии, които да продължават далматинските традиции в света.

Вторият хърватски град, който през 2023 г. се включва в мрежата на бавните градове е Бале-Вале (Бале на хърватски, Вале на италиански). Общината е официално двуезична, с хърватски и италиански език, поради което и двете имена са официални и равнопоставени. Името означава долина, а градът е разположен в едноименната долина в област Истрия на пресечната точка на пътища, водещи към градовете Ровин, Пула и Триест, на разстояние 5 км от морето. Съвременният град Бале е наследник на каменна крепост, съществувала още през римския период, а през Средновековието функцията е била защитата на търговския път между Пула и вътрешността на полуострова. Това малко хърватско селище представлява исторически каменен град, доминиран от камбанарията на градската църква, построен на хълм, с тесни улици, типични за Средновековието, със замък от XV век. Типичен град за Истрия. Община Бале-Вале обхваща обща площ от 81,65 кв. км и има население от 1170 души. Тесните градски улици, каменната архитектура, близостта на морето, разположените на брега и добре запазени укрепления, съчетанието на красива природа с обработваеми земи, пасища, гори, различни останки от стари сгради, римски пътища, водни резервоари, кладенци и църкви, правят град Бале много подходящ за бавен туризъм и преживявания, свързани със спокойно прекарване на свободното време, далеч от шума, породен от тълпите туристи. Една важна част от живота на местната общност в град Бале е кооперирането на

⁶ <https://www.cittaslow.org/network/makarska>

всички граждани, което позволява на града да функционира като хотелски. Това се случва с помощта на сдружение Mon Perin⁷, което основава компания, в която преобладаващо акции притежават повече от 900 акционери (от които над 400 са жители на този регион) и самата община Бале-Вале. Целта е развитие на социално предприемачество, в което инвестиционните модели са насочени към подкрепа на местните жители, със специален фокус върху младите хора и осигуряване на заетост на местното население. Mon Perin е устойчива идея за предприемачество на гражданите, които доброволно поемат ролята на инициатори, организатори, мениджъри, събеседници и основни координатори на дейности, ориентирани към развитието на града. Точно местните жители са тези, които най-добре познават историята, настоящето, ценностите и ресурсите на региона, в който те са родени и израснали. Решението е 5% от печалбите да се даряват на града за различни дейности и подпомагане на безплатни услуги като училища и детски градини, финансиране на бизнес проекти, насърчаване на дейностите по крайбрежието, провинцията и града, подкрепа на младите хора в закупуването на първия си дом. Това се случва с помощта на различни проекти на сдружение Mon Perin като проекта „Парцел за една куна“⁸, в който млади семейства, желаещи да живеят в града, могат да притежават собствено жилище върху терени, предоставени на концесия от общината на цена от 1 куна. Друг проект, който се превръща в един от най-важните за града и общността, е „Разпръснат хотел“⁹, чрез който на гостите се предлага възможност да пребивават в общността с местните жители и да участват в техните ежедневни дейности. Работата по този проект е свързана с добре планирано обновяване на множество исторически апартаменти в малкия град, на много чифлици в околностите на Бале, които в миналото са били обитавани и независимо управлявани от семейства. Това се случва с участието

⁷ Повече на сайта на сдружението <https://www.monperin.com>

⁸ <https://www.monperin.com/the-project-one-%e2%80%a6-land-for-1-kuna>

⁹ <https://www.monperin.com/bale-valles-scattered-hotel>

на студенти от различни университети, които разработват свои индивидуални проекти на превръщането на сгради с едно предназначение в многофункционални. Кое то води до това, че всяка реставрирана сграда може да служи както за дом, така и за хотел. По този начин стаите за настаняване на гости на града се децентрализират и се разполагат в исторически сгради.

Идеята е цялото селище да работи едновременно като хотел и като град. Замисълът продължава с реставрацията на средновековния замък и добавянето към функциите му и на рецепция, малките улички изпълняват ролята на коридори на хотела, къщите – на стаите, а гражданите изпълняват и ролята на персонала. Това може да доведе до уникално, пълно и завладяващо изживяване на гостоприемството на Истрия, което дава привилегиата на туристите да почувстват и участват в локалната градска култура, да поживеят в домовете на хората и консумират продуктите, произведени на място. Заедно с това са изградени модерен къмпинг, предлагащ разнообразно настаняване от среден и висок клас, както и луксозни глемпинг вили, които предлагат първокласно обслужване в спокойствието на района. В резултат на работата на сдружението, 20% от паричните потоци на община Вале-Вале идват от Мон Перин. Съобразено с идеите на бавните градове в Вале, се стимулират производството и предлагането на традиционни местни продукти като вино Малвазия, екстра върджин зехтин, овче сирене, рикота, козметични продукти с маслини и лавандула. Провеждат се и ежегодни кулинарни събития като „Ceripnja fest“ – традиционно приготвяне на храна под похлупак, замислен като събитие, популяризиращо традиционния начин за приготвяне на храна в плитки глинени съдове, наричани в различни части на Балканите чирепня или подница, които се поставят директно на жарава, а храната в тях се покрива с капак, върху който също се добавя жар. Фестивалът¹⁰ в Вале символично има състезателен характер с жури и победители,

но преди всичко е насочен към социална подкрепа. За дегустациите, посетителят плаща такса, община Вале финансира закупуването на съставките за приготвянето на храната като месо, картофи, лук, чесън, подправки, вино, а събраните средства се използват за грижите за нуждаещи се жители на града. Друг важен за града фестивал е „Terranino festival“, посветен на сладкия традиционен винен ликьор, произвеждан от местния сорт червено вино теран, който се е превърнал в част от богатото културно наследство на Истрия. Провеждат се и различни културни събития посветени на музика, театър, стари занаяти, които представят културното наследство на региона и талантите на неговите жители. Всички тези дейности подпомагат приоритетните цели на община Вале, свързани със съживяването на старото градско ядро, в сътрудничество с граждани, ресторанти, занаятчии, артисти и сдружения.

Бавни градове в Турция

Турската мрежа на бавни градове Cittaslow започва своето съществуване през 2009 г., когато първият турски град Сеферхисар е приет в световната организация. Това се случва 10 г. след зараждането на идеята в Италия. Постепенно към нея се присъединяват още турски градове и през 2024 г. те са вече общо 25. Турция се нарежда на трето място по брой на признати бавни градове след Италия, където е основана тази мрежа, която наброява 87 града, след Полша – със своите 38 бавни градове, и успява да изпревари Германия – с нейните 24 бавни градове. Не само големият брой, но и фактът, че всеки географски регион на Турция има свои градове в тази международна мрежа, говори, че в Турция на нея се гледа сериозно и се полагат целенасочени усилия за подобряването и устойчивото развитие на турските градове с помощта на инструментите, предоставени от асоциацията на бавните градове, в които се живее добре. Процесът по кандидатстване, подборът на изпълнените критерии и планове за бъдещо градско развитие на всеки град, кандидатстващ в международната асоциация Cittaslow, се

¹⁰ <https://www.cittaslow.org/event/bale-valle-ceripnja-fest-festa-tradizionale-di-cibi-preparati-sotto-la-campana>

подпомага от “Cittaslow Türkiye Office”¹¹ и нейните експерти с богат опит в постигане на критериите, изисквани в документите на Cittaslow градовете. С най-голям брой градове е Черноморският регион, с 8 на брой бавни градове (Герце, Гьойнюк, Мудурну, Першембе, Савсат, Узундере, Сафранболу, Дадай), следван от Егейския регион, с 5 града (Акиака, Фока, Кьочегьоз, Сеферхисар, Йенипазар), регионът Мраморно море е представен с 4 града (Гьокчеада, Изник, Виза, Шаркьой), по 3 града имат Средиземноморският регион (Егирдир, Финике, Ялвач) и Източен Анадол (Ахлат, Арапгир, Кемалие), а Централен Анадол (Гюдюл) и Югоизточен Анадол (Халфети) са с по един град, който е получил титлата “Cittaslow”.

От всички 25 турски града, включени в мрежата на бавните градове, три се намират на Балканите – Гьокчеада, Виза и Шаркой. Всеки одобрен и включен в мрежата бавен турски град има свои собствени специфики и проблеми, които се опитва да преодолее с конкретно разработени индивидуални методи. Тук ще представя само градовете, намиращи се на Балканите.

Гьокчеада (с предишно име Имброс) е най-големият остров в Турция и е първият остров в света присъединил се към асоциацията Cittaslow. Това е най-западната точка на Турция, която има важно стратегическо, икономическо, екологично и туристическо значение поради своето разположение и наличните природни ресурси. Намира се на входа на Дарданелите в северната част на Егейско море, с площ от 279 кв. км и според преброяване от 2007 г., населението на острова е 8672 жители, включително 1871 души, живеещи в селата на острова. Освен центъра на града, на острова има 11 села. Стратегическото му местоположение е оценено още от древността от пелаги, перси, атиняни, спартанци, римляни, византийци, генуезци, венецианци, османци и гърци, докато стане част от Турската република. Населението остава предимно гръцко до 60-те години на ХХ век, но постепенно процесите на размяна на население и целенасочена турска политика на заселване водят до установяването на все повече турци, които

започват да преобладават. Въпреки това много гърци запазват своята собственост в няколкото гръцки села и през лятото я използват за своята почивка. В настоящето основен икономически сектор е селското стопанство, което набляга на биологичното земеделие, развиващо се в няколко основни направления: животновъдство, пчеларство, отглеждане на маслини, лозарство и винопроизводство. С не по-малко значение е и туризмът, който използва природните дадености, които правят Гьокчеада един от най-ветровитите острови в Егейско море. Характерният и постоянен североизточен вятър предоставя чудесни условия за уиндсърф и кайт и го е превърнал в една от предпочитаните дестинации за тези спортове.

Гьокчеада е първият Cittaslow остров в света. Като част от това движение, както в градовете, така и на острова, се прилагат принципите за подобряване на качеството на живот чрез забавяне на цялостното му темпо, защита на собствените характеристики и местна култура, архитектура, природа и продукти. Архитектурата е запазена в своя автентичен вид, а всички храни, приготвени и предлагани на острова, са органични. За изпълнението на критериите на мрежата на бавните градове, в Гьокчеада са предвидени различни проекти и реализирани редица дейности, насочени към опазване на биоразнообразието, залесяване, проект за обявяването на остров за органично земеделие, пълна забрана за използване на ГМО в селското стопанство, нови водопроводи, създаване на търговски центрове за местни продукти, контрол на качеството на въздуха, водата и почвата, планиране на бавни маршрути, велосипедни алеи и други дейности, съобразени със запазване на автентичната култура и подобряване на живота на острова.

Важни проекти, осъществявани през различни периоди, оказват силна подкрепа в кандидатстването и покриването на критериите и обявяването на първия бавен остров. Като например: „Традиционни занимания в Гьокчеада“, в който се разглеждат основните дейности на острова като селско стопанство, животновъдство и туризъм, и способността на местното население да се адаптира към естествената природна среда и истори-

¹¹ www.cittaslowturkiye.org

ческите напластявания на острова (Yurtseven & Kaça, 2011), проект „Гьокчеада планиране и използване на земята“, който набляга на планирането, основано на екологични принципи за използването на земята на острова за селскостопански дейности (Cepdiz et.al., 2022). Двамата проекта са осъществени от Турската академия на науките. Проектът „Традиционни рецепти в Гьокчеада“ е осъществен от университета в Чанаккале, в който с помощта на интервюта с местни хора се съставя опис на традиционната храна, преглеждат се всички менюта в ресторантите, за да се установи до каква степен местната храна, характерна за Гьокчеада, участва в тях и се провежда анкета, приложена към посетителите на района, за да се определят мотивите, които влияят на избора на тяхната консумация. Резултатите идентифицират пет основни мотивационни фактора: качество на вкуса, автентичен опит, развитие на селските райони, грижа за здравето и придобиването на нови знания (Yurtseven & Dilek, 2011). „Проект за подводен морски парк“¹² е създаден с подкрепата на Европейския съюз, за да защити определена зона на морето, да гарантира местообитанията на застрашени видове и ендемични същества, да покаже на хората красотата и интересното подводно пространство, да информира масите за опазването на околната среда и да провежда научни изследвания върху морска среда.

Продуктите на екологично насоченото земеделие се предлагат на три пазара за местни и регионални продукти, формирани от производители от различни села: пазар за местни продукти, рибен пазар и пазар за органични продукти, както и се провежда специализиран Фестивал за органично земеделие.

Друг град на Балканите, който се присъединява към мрежата на бавните градове през 2012 г., е Виза. Селището се намира в Тракия, разположено между западната част на Черно море, Истанбул и Одрин. Самият град е разположен на естествен хълм над околността и е удобен за укрепление и защита. Местоположението и естествените дадености на Виза са стратегически, което е оценено през различните исторически периоди, когато е

¹² <https://gokceadasualtiparki.org/>

обитаван от траките, в епохата на Източната Римска империя и Османската империя. В настоящето населението на града по данни от 2012 г. е 12 543 жители, а със селата достига до население от 28 228 души. Освен със своите исторически забележителности, околностите на град Виза се отличават със своята природа, чист въздух, вода и почва, които градът се опитва да запази, въпреки близостта до важните индустриални региони на Турция Чорлу, Черкезкьой и Истанбул. В града се развива органично земеделие. Местните жители произвеждат, консумират и предлагат свои собствени плодове и зеленчуци, които намират място в традиционните рецепти. Като част от местната кулинарна култура и идентичност са изявиени липовия мед, овче и краве сирене, кози кебап, баница и хардалие, което е вид питие, произведено от гроздова меласа с добавени лимон, синапено семе и листа от череша. Има специфичен вкус и мирис и е безалкохолна напитка.

Както и при останалите градове, редица дейности подпомагат устойчивото развитие на града и местните общности. В град Виза са изградени и подобрени канализацията, пречиствателни станции, наблюдават се и са издадени сертификати за качеството на въздуха, водите и почвата, опазване на биоразнообразието, развитие на екологичното земеделие, подкрепата на дейности, свързани със Slowfood, изграждането на бавни маршрути. Един от големите проекти е „Проект за рехабилитация и ландшафт на река Танери“¹³. Проектът цели рехабилитацията на зоната на реката в околностите и центъра на Виза и създаването на зони, повишаващи комфорта на живот на местните жители, съобразени с екологичното, икономическото и социалното устойчиво развитие. Други интересни дейности са свързани с намаляване на светлинното и визуалното замърсяване в града, при които се изработват правила за поставянето и вида на светлинни източници, реклами и фасади на сградите.

Третият турски град в европейската част на страната е Шаркой. Това е и един от послед-

¹³ <https://www.trakyaka.org.tr/tr/33851/Vizede-Bulunan-Tabakhane-Deresi-ve-Cevresi-Islah-Edilecek/?mbaopn=1>

ните градове, присъединил се към мрежата на бавните градове в края на 2023 г. Разположен е на северния бряг на Мраморно море, с площ от 487 кв. км и населението му към 2022 г. е 33 466 жители. Около града е разположен най-дългият плаж в Турция, който се смята за 12-ият по дължина в света, притежаващ син флаг, като знак за чистота, сигурност и съхранена природа в морето и на брега.

Шаркьой е заобиколен от 60 км брегова ивица, подходяща за туризъм, уиндсърф, риболов и улов на скариди. По голямата част от земята е обработваема и заета с лозя и маслинови горички близо до брега, и слънчоглед, пшеница, ечемик и тютюн във вътрешността. Близостта до Истанбул, природните дадености и спокойствието са предпоставка за запълването през лятото на множеството хотели, къщи за гости и комплекси с ваканционни апартаменти. Шаркьой е известен със своето вино и всяка есен провежда фестивал на виното. Изградени са маршрути за пешеходен туризъм, колоездене и офроуд¹⁴.

С присъединяването си към асоциацията Cittaslow, община Шаркьой се надява да увеличи разпознаваемостта на марката на града в международен план и да покаже културните ценности, историческата структура, природните красоти и уникалните вкусове на града пред целия свят. Целите на въздействие на градския живот са свързани с реализиране на проекти като почистване на въздуха и водата, разделяне и съхраняване на твърди градски отпадъци, създаване на зони, където хората могат да общуват помежду си и да се социализират, опазване на занаятите, природата, традициите и обичаите с устойчив подход, като в същото време се използват възобновяеми енергийни ресурси и се възползват от удобствата на технологиите.

Още една иновация, въведена от Турция в движението Cittaslow, която заслужава да се отбележи, е обявяването на град Измир за Cittaslow Metropolis. Движението Cittaslow е родено от борбата на малките градове, които се опитват да защитят своите права и идентичност, срещу големите градове, но в случая се прави опит философията на Cittaslow да подпомогне

¹⁴ <https://cittaslowturkiye.org/tr/uye-kentler/>

проблемите на един мегаполис с население над 4 млн. Проектът е разработван продължително време на базата на опита на малки градове с различни условия и възможности да осигурят по-добър живот на своите жители, без да губят градския дух и идентичност. Като резултат е предложена програмата Slow Neighborhood¹⁵. Бавното съседство пилотно се изпитва в два градски квартала, като включва определяне на социалните нужди с гражданска ангажираност и разработване на предложения за решения с приоритетите на Cittaslow.

Голямото количество турски градове, изпълнили критериите и приети в световната мрежа на бавните градове, показва сериозното възприемане на идеите и препоръките, разработени в асоциацията Cittaslow, от страна на турската държава, която оказва силна организационна, научна и административна подкрепа на всеки град, желаещ да се присъедини към тази общност. Тези инструменти подкрепят политиката за спасяване на малките градове от изчезване, тъй като тези градове са изправени пред проблема с външната миграция към големите градски центрове, които осигуряват по-добри работни места, образование и възможности за здравеопазване и привличат младите хора.

Този преглед на градовете на Балканите, станали част от мрежата Cittaslow в различни периоди, представя локални градски проблеми, решаването на които се търси със строго индивидуален подход, но съобразен с философията на бавните градове.

Тяхното групиране, с помощта на дигиталната картография, дава възможност да се проследи доколко тази идея се развива на Балканите, кои са държавите, на територията на които се намират официално признати бавни градове и по какъв начин те са разположени на територията на полуострова. Дигиталната картография (наричана още цифрова или уеб картография) е процесът, чрез който колекция от данни се компилира и форматира във виртуално изображение, свързва хора и места, данни и организации, физически и виртуални среди. Картите придобиват нова популярност и стават все по-достъпни, като съществуват редица

¹⁵ <https://cittaslowturkiye.org/tr/uye-kentler/>

приложения, с помощта на които всеки може да създаде своя собствена карта като средство за правене на видими аргументи и процеси.

С помощта на дигиталната картография могат да се визуализират всички 297 града от 33 държави по света, членове на мрежата Cittaslow. Поставянето им на глобалната карта показва тяхното разположение и концентрация в различните региони на света.

Такава дигитална карта е достъпна на сайта на организацията Cittaslow. Тя представя тяхното разположение основно в Европа, Турция и Източна Азия, основно в Китай и Република Корея. Идеята на бавните градове все още не е силно завладяла континентите Северна и Южна Америка и Австралия, там градовете са единици, а в централна Азия, тя все още не е припозната. Идеята тръгва от Италия и Европа, което е предпоставка за по-силното ѝ възприемане от европейските държави. Това, което води до по-равномерно разположение на бавните градове както по крайбрежията, така и във вътрешността на континента, докато при другите континенти една голяма част от тях са разположени основно по крайбрежието. Достъпните инструменти в дигиталната картография дават възможност да се увеличи и оптиката, и мащабът на картографираните обекти, в случая бавни градове, и от световната карта фокусът да бъде приближен към отделни региони.

В случая с региона на Балканите и неговите 5 града, включени в мрежата Cittaslow, които са обект на тази статия, могат да се разгледат самостоятелно извън световната мрежа двете национални мрежи на Хърватия и Турция. Двете групи от бавни градове са разположени на двата противоположни края на Балканите – в югоизточната и северозападната им част. За разлика от Скандинавските страни, които са направили своя Северна мрежа на бавните градове, в която участват 7 града от Швеция, Дания, Норвегия и Исландия, то на Балканите участват само две държави, от които Хърватия, със своите два града, тепърва изгражда своя национална мрежа, докато Турция активно планирано и целенасочено разширява своята национална мрежа от бавни градове, до една от най-развитите, от всички 33 държави, които са приели тази идея. Освен градовете,

изпълнили критериите, още няколко турски града са подали своите документи и очакват включването си в движението Cittaslow.

Самостоятелна карта на балканските бавни градове не е изведена, но с увеличаването на мащаба на световната дигитална карта на бавните градове, ясно се вижда, че преобладаващо бавните градове са разположени около крайбрежието на Балканския полуостров. Два от тях – Макарска и Шаркьой са на самия бряг, един от тях Гьокчеада е разположен на остров, град Бале е в непосредствена близост и от морето го делят 5 км, а единствено град Виза е по-далече от морския бряг, на около 50 км от него.

Въпреки че идеята за бавните градове не е насочена конкретно към туризма, а по-скоро към запазване и подкрепа на местната идентичност и градски общности, тя се вписва в т.нар. бавен туризъм, наричан още „алтернативен“, „здравословен“, „селски“, „еко“ или „зелен“. Това е цялостна концепция за пълноценна почивка, лишена от динамиката и стреса на масовия туризъм, чрез забавяне на темпото и наслаждаването на „малките удоволствия“ като избягване на масовите курорти и големите градове и заместването им с разходки възможно най-близо до природата, опитването на вкусна храна, стотвена от местни домакини с продукти от домашното стопанство. Затова може да се отбележи отсъствието на интерес към развитието на свои малки градове от други развити туристически дестинации като Гърция, Словения, България, Черна Гора и Албания. За разлика от останалите балкански държави, Хърватия и Турция продължават своите дейности в насоката за това техни малки градове да бъдат запазени от глобализацията и с помощта на забавяне на темпото да осигурят по-качествен живот за своите жители и гости.

REFERENCES/ ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА

Petrini, C. 2005, *Slow Food Nation: Why Our Food Should Be Good, Clean, and Fair*, Janet 45, Plovdiv [Петрини, К. 2016, Хубаво, чисто, справедливо, Издателство Жанет 45, Пловдив, 2016]

- Yurtseven, R. & E. Dilek 2016, Traditional Occupations of Gokceada (Imbros) and Bozcaada (Tenedos) as a Cultural Value and Symbolic Importance, International Journal of Business and Social Science Vol. 7, No. 6; June 2016 pp. 175–183.
- Yurtseven, R. & O. Kaya 2011, Local food in local menus: The case of Gokceada TOURISMOS: AN INTERNATIONAL MULTIDISCIPLINARY JOURNAL OF TOURISM Volume 6, Number 2, Autumn 2011, pp. 263–275.
- Cengiz, T. et. Al. 2022, Gökçeada arazi kullanım planlaması, TÜBİTAK Projesi, 2008 – 2009.
- Radstrom, S. 2011, A PlaceSustaining Framework for Local Urban Identity: an Introduction and History of Cittaslow, IJPP Italian Journal of Planning Practice Vol. I, issue 1 2011 pp. 90–113.
- Bale-Valle's Scattered hotel <<https://www.monperin.com/bale-valles-scattered-hotel>>, 24.03.2024
- Ceripnja fest <<https://www.cittaslow.org/event/bale-valle-ceripnja-fest-festa-tradizionale-di-cibi-preparati-sotto-la-campagna>>, 24.03.2024
- Cittaslow Turkey Network <www.cittaslowturkiye.org>, 24.03.2024
- Come to the beating heart of Istria <<https://www.monperin.com>>, 24.03.2024
- Gökçeada Underwater Marine Park <<https://gokceadasualtiparki.org/>>, 24.03.2024
- <<https://cittaslowturkiye.org/tr/uye-kentler/>>, 24.03.2024
- International network of cities where living is good Makarska Croatia <<https://www.cittaslow.org/network/makarska>>, 24.03.2024
- Kreće projekt Maestrle - Makarsko kulturno osvježenje <<https://makarska.hr/novosti/krece-projekt-maestrle-makarsko-kulturno-osvjezenje>>, 24.03.2024
- Od petka u Galeriji Gojak možete vidjeti kako će izgledati nova tržnica i ribarnica <<https://makarska.hr/novosti/od-petka-u-galeriji-gojak-mozete-vidjeti-kako-ce-izgledati-nova-trznica-i-ribarnica>>, 24.03.2024
- Povijest grada Makarska <<https://makarska.hr/povijest-града>>, 24.03.2024
- Project one land for 1 kuna <<https://www.monperin.com/the-project-one-%e2%80%a6-land-for-1-kuna>>, 24.03.2024
- Slow food manifesto <<http://www.slowfood.com/wpcontent/uploads/2023/10/slow-food-manifesto.pdf>>, 24.03.2024